

Tefsir-Siyer İlişkisi ve Taberî Örneği

Mustafa Soycan

Dr., T.C., Millî Eğitim Bakanlığı
Bursa/Türkiye
mustafasoycan16@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-3619-0005>

Öz

Kur'ân, İslâmî ilimlere hem kaynaklık etmiş, hem de bu ilimlerle ilgili ilkeler, amaçlar tayin ederek çerçevesini belirlemiştir. Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in örnekliliğini nazara vermesi ve sîreti hakkında bazen tafsîlî, bazen de icmâlî bilgiler vermesi siyer ilminin ortaya çıkmasını netice vermiştir. Kur'ân'ın konuları kendine özgü bir üslupla sunması siyerle ilgili âyetlerin tespitinin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Klasik siyer kitaplarında siyerle ilgili âyetlere konuların takdiminde daha çok bağdaştırma amaçlı olarak yer verilmiş, âyetin bağlamı ve manaya delâletini tespit etme çoğunlukla söz konusu olmamıştır. Siyer yazımında Kur'ân'dan yararlanmak için hem konuyla ilgili âyetlerin bağlamının hem de manaya delâletinin vuzuha kavuşturulması gerekiyor. Bu güçlüğü aşmak için tefsir ilminden yararlanmamız gerekmektedir. Siyer-tefsir ilişkisini ortaya koyma adına ilk dönem tefsirinin zirvesi diyebileceğimiz Taberî tefsirinin önemli bir yeri vardır. Taberî, Kur'ân'ın bütünlüğü, âyetin bağlamı, sahih hadis, icmâ, tarihi ve sosyal gerçeklik, tabii gerçekler, akli gerçekler, Arapça'nın temel özellikleri, zâhir anlam, nesh gibi birtakım ilkelere başvurarak siyer-tefsir ilişkisini tespit etmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Siyer, Tarih, Taberî.

Geliş Tarihi/Received Date: 23.03.2018

Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.08.2019

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf/Citation: Soycan, Mustafa. "Tefsir-Siyer İlişkisi ve Taberî Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2019): 471-496.

Tafsir-Sīrah Relation and al-Ṭabarī Example

Abstract

The Qur'ān has been a source of Islamic sciences and has determined its framework by determining the principles and aims of these sciences. Because the Qur'ān mentions of the Prophet as a role model and gives some detailed and sometimes brief information about his life, the science of sīrah had emerged. The fact that the Qur'ān presents its subjects in a unique way makes it difficult to determine the verses related to the life of the Prophet. In the classical sīrah sources, verses related to the sīrah were mostly involved in reconciliation, and the context and meaning of the verse were often ignored. To use the Qur'ān in the sira writing, both the context of the verses and the meaning of the verses should be clarified. In order to overcome this difficulty, it is inevitable to benefit from the science of the Qur'ānic exegesis. To reveal the relationship between the sciences of sīrah and Qur'ānic exegesis, the tafsir of al-Ṭabarī, which can be called as the summit of exegesis of the Qur'ān in the early period, has an important place. Al-Ṭabarī tried to determine the relationship between the sciences of sīrah and Qur'ānic exegesis by referring to a number of principles such as integrity of Qur'ān, the context of the verse, authentic tradition, ijma' (consensus), historical and social reality, natural reality, the possibilities of Arabic language, apparent meaning, abrogation.

Keywords: Tafsir, Qur'ān, Sīrah, History, al-Ṭabarī.

Giriş

Siyer-Tefsir İlişkisi

Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanların kendilerini, varlığı, eşyayı ve evreni anlamlandırmalarının ve yorumlamalarının temel ölçütüdür. Kur'ân-ı Kerîm, sünnetle birlikte dinin temel kaynağıdır. Bütün dinî ilimler de süreç içerisinde bu iki temel kaynaktan vücuda gelmiştir. Bundan dolayı Kur'ân'ı anlama ve yorumlama çabasının bir ürünü olan tefsir ile Kur'ân'ı tebliğ, tebyin ve temsille görevli Resûlullah'ın sîreti birbirleriyle ilişki içerisinde olan ilmî çabalardır. Kur'ân-ı Kerîm, Resûlullah'ın yaşamı, İslâm'ı tebliğ süreci içerisinde yapması gerekenlere ve yaşadığı tecrübelerle farklı sûre ve âyetlerde ilâhî hitabın kendine özgü üslubuyla yer vermesi, Resûlullah'ın (s.a.v.) nezaretinde yazıya geçirilmesi ve tevâtüren nakledilmesi nedeniyle siyer için en güvenilir kaynaktır.¹

¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1995), 1: 7-9; Muhammed Gazali, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, trc. Emrullah İşler (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016), 67; Adem Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", *İSTEM* 16 (Aralık 2010): 10. Kur'ân'ın tarihin kaynağı olması hakkında değerlendirmeler için ayrıca bk. İmadüddin Halil, *İslam'ın Tarih Yorumu*, trc. Ahmet Ağrakça (İstanbul: Risale Yayınları, 1988), 7-21; Abdülhamid Sıddıkî, *Tarihin Yorumu*, trc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Dübtaş Yayınları, 1978), 107-142.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın seçkin ve birbirinden farklı özelliklere sahip elçilerinin hayatları ve davetleri hakkında gönderilmiş oldukları toplumların sosyo-psikolojik yapıları ve dinî anlayışlarına göre bazen mufassal, çoğu zaman da muhtasar bilgilere yer vermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in risâleti öncesi yaşamına dair yer alan bilgiler daha çok mesajın vahiy kaynaklı olduğunu vurgulamak üzere muhtasar bir şekilde yer almıştır. Risâleti sonrası Mekke müşrikleriyle mücadelesinin seyri ve yöntemi, müşriklerin tutumları ve nedenleri, ilk Müslümanların karşılaştıkları zorluklar, hicret, hicret sonrası Medine'de İslâm toplumunun oluşması, savaşlar ve antlaşmalar; Ehl-i kitapla ve münafıklarla ilişkiler, sahâbenin hususiyetleri farklı sûre ve âyetlerde önem derecelerine göre yer almaktadır. Hem bu bilgiler, hem de Kur'ân'da Müslümanlara Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itaat etmeleri, kendilerine örnek almaları ve onu sevmelerinin emredilmesi Müslümanları onun hayatının tüm yönlerini incelemeye ve anlamaya yönlendirmiştir. Kur'ân'ın bu bilgilere yer vermesinin temel nedeni ise kendisine inananlara sünnetullahı, (tarihî olaylarda ilâhî irade ve kudretin taallukunu da nazara vererek) öğretmek, tarih şuurunu kazandırmak; varlığı, olayları, insanı ve davranışlarının sonuçlarını nasıl yorumlamaları gerektiğinin ilkelerini ortaya koymaktır. Kur'ân'da yer alan bütün bilgilerden yola çıkarak siyer ve megâziyi nasıl anlamamız ve yorumlamamız gerektiğinin temel ilkelerini de tespit etmemiz mümkündür.²

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğru anlaşılması için temel kaynak Kur'ân'ın yanında diğer bilgi kaynağı siyere de müracaat etmemiz gerekmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in hayatı ve davetine yönelik çoğu zaman haber niteliği taşıyan icmâlî bilgiler yer almakta ki bu Kur'ân'ın "haber" yönünü ifade etmekte; neyin nasıl olması gerektiğini bildiren "inşâ" yönünün Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında nasıl bir karşılık bulduğunu öğrenmek için onun hayatını bütüncül bir şekilde tasvir etmeye çalışan siyer ilminden de yararlanmamız gerekmektedir. Fakat siyer kaynaklarının verdiği bilgilerin sıhhati konusunda sened-metin kritiği yapılmalı ve siyeri inşâda nihai ölçü Kur'ân-ı Kerîm olmalıdır.³

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatına dair rivayetler sadece siyer eserlerinde yer almamış, farklı alanlarda telif edilen eserlerde de yer almıştır. Bu ilimler içerisinde özellikle Kur'ân'ı anlama ve yorumlama çabası içerisinde olan tefsir ilmi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı, daveti ve misyonu hakkında göz ardı edilmemesi gereken önemli bir kaynaktır. "Sarf, nahiv ve belâgat gibi dil

² Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", 11; Mustafa Fayda, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler* (İzmir 1985), 357-358.

³ Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", 11-13.

bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsîh-mensûh, muhkem-müteşâbih gibi Kur'ân ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'ân'ın manalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim"⁴ olarak tanımlayabileceğimiz tefsirin siyere katkısını göz ardı edemeyiz. Kur'ân-ı Kerîm, mesajını çoğu zaman nâzil olduğu toplumun yaşadığı somut olaylar, sorular ve sorunlar üzerinden vermiştir. Müfessirler bu şekilde nâzil olan âyetleri Kur'ân ilimlerinden esbâb-ı nüzûl ile anlamaya çalışmışlardır. İşte tefsirde nüzûl sebeplerine verilen önem Kur'ân'ın siyerle ilişkisinin en açık göstergesidir. Bu ilişki aynı zamanda bize Kur'ân'ın çok zengin bir tarihî bilgi kaynağı olduğunu da göstermektedir.⁵ Fakat Kur'ân-ı Kerîm, bütüncül bir metin olarak değil, yirmi üç yıllık bir sürede peyderpey nâzil olduğu için içeriğini oluşturan konular başından sonuna yayılmış, bu da siyerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan âyetleri bütüncül bir şekilde anlamamızı zorlaştırmıştır. Bu zorluğu aşmak için siyerle ilgili âyetlerin tespitinin yapılarak sistematik bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu yapılırken de Kur'ân'ın gönderiliş amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için izlediği yöntem, içeriğini sunuş üslubu, kavramsal yapısı, âyetlerin nâzil olduğu ortam ve şartlar tespit edilerek zaman ve mekân boyutu dikkate alınmalıdır. Esbâb-ı nüzûl ile bu bir ölçüde yapılabilse de Kur'ân'da siyerle ilgili âyetlerin manaya delâletinin zannî veya kat'î olduğunu tam tespit edebilmek için tefsir, siyer, hadis ve fıkıh gibi ilimlerden de yararlanmamız gerekmektedir.

Modern dönemde Müslümanların yaşadıkları siyasî, sosyal, ekonomik gelişmeler ve Batı merkezli ilim anlayışının etkisiyle ideolojik peygamber tasavvurları ortaya çıkmıştır. Bir tarafta Hz. Peygamber'i (s.a.v.) tarihî bir şahsiyet olarak görüp sıradanlaştıran yaklaşımlar, diğer taraftan biraz da buna tepki olarak gelişen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mesajının evrenselliğini yerele hapseden korumacı anlayışlar söz konusudur. Bir diğer yaklaşım da İslâm'ın ilmî mirasını bize ulaştıran isnad sistemi hakkındaki kuşkuları nedeniyle Resûlullah'ın hayatını ve risâletini sadece Kur'ân-ı Kerîm'i esas alarak soyut bir şekilde anlamaya çalışan anlayıştır. Ayrıca günümüzde tarih içerisinde oluşan Hz. Peygamber'i (s.a.v.), erişilmesi ve örnek alınması mümkün olmayan olağanüstü özelliklere sahip birisi olarak kabul eden geniş bir kitlenin varlığı söz konusudur. Hâlbuki Kur'ân, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yüce ahlak sahibi ve "üsve-i hasene" olarak takdim etmiş, bütün insanlığa rahmet olarak gönderilen "Son Nebî" vasfına dikkat çekmiştir. Bu ilâhî vurgu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mesajının belli bir zaman ve mekânla sınırlı

⁴ Abdülhamit Birişik, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 281-290.

⁵ Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları* (Ankara: Kitâbiyât, 2004), 152-153.

olmadığını, hem de mesajını zaman ve mekân unsurları içerisinde somut olarak ortaya koyduğunu açıkça belirtmektedir. Kur'ân'ın hakemliğinde tefsir, siyer, hadis, fıkıh ve tarih kaynaklarından (usul, metot ve amaç doğru tespit edilerek) yazılacak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sireti bizi bu mahzurlu yaklaşımlardan koruyabilir. Böylece Müslüman bilincinin ve varlık tasavvurunun oluşmasında birinci derecede etkili olan Hz. Peygamber'i (s.a.v.) Kur'ân'ın bize takdim ettiği şekilde anlayabiliriz.⁶ Bunu yapmadığımız takdirde günümüzde İslâm toplumlarında acı bir şekilde tecrübe edildiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mesajı birleştirici ve kuşatıcı değil ayrıştırıcı; rahmet değil, husumet nedeni olacaktır.

Resûlullah'ı (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'in idrakimize sunduğu şekilde anlamamızı sağlayacak siyer anlayışı bizi öncelikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?" (ed-Duhâ, 93/7) âyetinde ifade edildiği şekilde başlayan manevî yolculuğunun, "Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin." (el-Kalem, 68/4) "Resûlullah'ta (s.a.v.) güzel bir örneklik vardır." (el-Ahzâb, 33/22) âyetlerinde tavsif edildiği şekilde nihaî kemâle nasıl ulaştığını ve davetin seyrinde meydana gelen olayları doğru bir şekilde anlayıp yorumlayarak İslâm'ın öngördüğü bir Müslüman bilincini oluşturmamıza önemli katkılar sağlayacaktır.⁷

Çalışmamızın konusu olan Taberî'nin "*Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*" isimli tefsiri çok büyük bölümü tâbiûndan olmak üzere Hz. Peygamber, sahâbe ve tebe-i tâbiûnden gelen yaklaşık 37000 isnadlı rivayeti içermektedir. Taberî, tefsirini derlerken çok da seçici olmamıştır. Onun temel amacı, hicrî ilk üç asırda yaşayan insanların Kur'ân'ı anlama çabalarını İslâm ilim mirasına dâhil etmektir, diyebiliriz. Bundan dolayı Taberî'nin tefsirine kaydettiği bütün rivayetlerin sahih olmadığını bizzat kendisi âyetleri tefsir ederken yaptığı tercihlerde belirtmektedir.⁸ Tefsirindeki bu rivayetlerin birçoğu doğrudan ve dolaylı olarak siyere konu teşkil etmektedir. Bu rivayetler incelendiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatının Mekke ve Medine dönemi hakkında ana hatlarıyla bir siyer eseri oluşturmamız mümkündür. Yine Taberî'nin tefsirindeki siyer rivayetlerini tespit etmemiz onun "*Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*" adlı meşhur eserindeki rivayetleri karşılaştırma ve değerlendirme imkânı verecektir. Örneğin Resûlullah'ın Benî Kaynukâ' Yahudilerini Medine'den sürgün etmesiyle sonuçlanan Kaynukâ' kuşatmasının nedeni hakkında Taberî, tefsirinde onların Bedir

⁶ Selahattin Polat, "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları", *Siret Sempozyumu 1, Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, ed. Tahsin Koçyiğit (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Vakfı, 2012): 257-270.

⁷ Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'ân'ın Değeri ve Önemi", 11-13.

⁸ Mehmet Akif Koç, "Taberî Tefsirini Anlamak Üzerine-1", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1 (2010): 81.

Savaşı sonrası Resûlullah'ı tehdit etmesi üzerine bu kararı aldığını ifade etmekte, tarihin de ise bu nedenin dışında "Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez." (el-Enfâl, 8/58) âyetinin nâzil olmasını da nakletmektedir. Taberî, tefsirinde ise ilgili âyetin Benî Kureyza'nın Ahzâb ordusuyla Müslümanlara karşı işbirliği yapmayı kabul etmesi sonrası nâzil olduğunu ve onlarla yapılan antlaşmayı bozmasını emrettiğini belirtmektedir.⁹

A. Taberî Tefsirinin Siyere Kaynaklığı Açısından Önemi

Hem tefsir hem de tarih ilminde otorite olan Taberî'ye göre tarih ilminin bilgi kaynağı akli deliller veya beşerî düşünceler değildir. Aksine tarihin verilerine müşâhede ve semâ yoluyla elde edilen, râvilerin naklettiği haber ve rivayetlerle ulaşılabilir. Yine Taberî'ye göre tefsirle tarih birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde olan iki ilim dalıdır. Çünkü Allah'ın iradesi, insanın fiilleri üzerinde tarihle, kelâmındaki iradesi tefsirle açıklanır. Taberî bu yaklaşımına uygun olarak elde ettiği tarihî bilgileri "*Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*" adlı eserinde özellikle aynen muhafazaya gayret etmiş, "*Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*" adlı tefsirinde ise ulaşabildiği bilgileri kendi Kur'ân anlayışına göre tasnif edip değerlendirmiştir. Bu iki eserin temel özelliği İslâm tarihinin ilk üç asrında yazılan kitapların muhtevasını bize ulaştırmasıdır.¹⁰

Siyer-tefsir ilişkisini ortaya koyma, siyerde tefsir kaynaklarından yararlanma adına Taberî'nin tefsiri zengin bir muhteva sunmaktadır. Taberî'nin "*Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*" adıyla telif ettiği ve

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru Hecer, 2001), 5: 239-240; 11: 254-255. Konuyla ilgili olarak Vâkidi ve İbn Hişâm ise bu sebeplerin dışında Kaynukâ' Yahudilerinden birisinin Kaynukâ' pazarında bir kuyumcudaki alış veriş yapan Müslüman bir kadını taciz etmesi sonucu bu Yahudi'nin Müslüman birisi tarafından öldürülmesi, sonrasında da Müslümanın Yahudiler tarafından öldürülmesini bu kuşatmanın bir diğer nedeni olarak nakletmektedirler. Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkidi, *Kitâbü'l-Megâzi*, thk. Marsden Jones (Beyrut: y.y., 1984), 1, 176-177; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyeri, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1955), 3-4, 47-48; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.), 2, 480. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. W. N. Arafat, "Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikâyesi Üzerine Yeni Bakışlar", trc. Şaban Öz, *İslâmî Araştırmalar* 17/2 (2004): 139-144, Mehmet Azimli, "Benî Kureyza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2008): 23-32.

¹⁰ Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 317.

kendisine haklı olarak “imâmü’l-müfessirîn” lakabının verilmesine neden olan bu eseri, ilk dönem Kur’ân tefsiri için vazgeçilmez bir kaynaktır. Taberî, bu eserinde hicrî ilk üç asra ait tefsir rivayetlerine yer vermiş, hem de bu zengin muhtevayı kendine özgü bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Bundan dolayı onun bu eseri rivayet ve dirayet boyutuyla özgün bir kaynaktır. Kur’ân’ın nüzûlüne eşlik eden tarihi ve sosyal olaylara yer vermesi nedeniyle de bir nevi de tarihî tefsirdir. Tefsir ve tarih alanındaki otoritesi müsellem olan Taberî’nin bu iki eseri üzerinde yapılacak değerlendirme, hem yaşadığı dönemin, hem Taberî’nin tarih ve tefsir anlayışını öğrenme, hem de birçoğu günümüze ulaşmayan kaynaklarda yer alan bilgilere ulaşabilme imkânı verecektir.¹¹

Siyer ilminin doğup geliştiği Hicaz bölgesinde başlangıçta yazının yeterince gelişip yaygınlaşmaması ve diğer nedenlerle bu ilimle ilgili rivayetlerin yazıya geçmeden önce, şifahî nakil süresince asliyetini koruyamama ve sağlıklı bir biçimde nakledilememe problemlerinin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Taberî’nin tefsirinde siyerle ilgili âyetleri incelediğimizde aynı konu hakkında birden fazla ve birbirleriyle çelişen ve aralarının telif edilmesi mümkün olmayan birçok siyer rivayetinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Taberî’yi bu rivayetleri hem sened, hem de metin açısından yoruma zorlayan en önemli neden de bu sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu durum siyer rivayetlerine şifahî nakil sürecinde farklı nedenlerle müdahale edildiğinin göstergesidir. Her türlü iç ve dış müdahaleden uzak, ilâhî koruma altındaki Kur’ân için böyle bir şey söz konusu değildir.¹² Bu nedenle Kur’ân-ı Kerîm’deki siyere doğrudan ve dolaylı bir şekilde konu teşkil edebilecek âyetler Taberî’nin bu eserinden yararlanılarak bağlama ve manaya delâleti tespit edilerek konularına göre tasnif etmemize önemli katkılar sağlayacaktır.

İlk siyer kaynaklarında ve daha sonra bunlardan yararlanılarak telif edilen eserlerde Kur’ân’daki siyeri ilgilendiren âyetler, çoğu zaman bağlamları yeterince dikkate alınmadan bir olayın anlaşılmasının esasını değil, desteklenmesi ve tekidini ifade etmeye yer almıştır. Yine bu eserlerdeki rivayetlerin bir kısmı Kur’ân’ın verdiği bilgilerle açıkça çelişmektedir.¹³ Kur’ân-ı Kerîm’de Resûlullah’ın (s.a.v.) hal ve tavırlarına, yaşadığı olaylara doğrudan veya dolaylı olarak işaret eden âyetleri,¹⁴ esbâb-ı

¹¹ Adem Apak, *İslâm Tarihi Araştırmaları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 23; Hasan Kurt, “Taberî’nin Tarih Anlayışı”, *İslâmî İlimler Dergisi* 3/2 (Güz 2008): 89-103.

¹² İzzet Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, trc. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yarın Yayınları, 2015), 1: 14.

¹³ Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 1: 9-10.

¹⁴ Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 1: 9-14; Rudi Paret, *Kur’ân Üzerine Makaleler*, trc. Ömer Özsoy (Ankara: Bilgi Vakfı, 1995), 124-125.

nüzûlden ve diğer rivayetlerden hareketle tespit edebilmek de özellikle muhatapların açıkça ifade edilmediği âyetler için bu mümkün olmayabilir.¹⁵ Bundan dolayı Kur'ân merkezli bir siyer yazımında tefsir ilminin imkânlarından yararlanmamız Kur'ân'ın muhtevası ve amacı doğrultusunda farklı yerlerde ve farklı amaçlar üzerine nâzil olan âyetlerin hem sebebi-nüzûllerini, hem de bağlamalarını dikkate almamıza yardımcı olacaktır. Taberî de tefsirinde âyetlerin iniş zamanı, nüzûl sebebi ve manaya delâleti hakkında tefsirdeki ihtilaflara ve tartışmalara yer vermiş, bunu aşmak için de âyetlerin delâlet ettiği mânayı tespit adına bir takım yöntemlere başvurmuştur. O, âyetleri tevil ederken Kur'ân'ın bütünlüğü, âyetin bağlamı, sahih hadis, icmâ, tarih, toplumsal ve sosyal realite, tabii ve akli gerçekler, Arapça'nın temel özellikleri, zâhir (açık) anlam, umum (genel anlam), nesh gibi bir takım yöntemlere başvurmuştur.

İlk siyer kaynakları İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkîdî, İbn Sa'd'ın eserlerinde âyetlerin sebebi-nüzûllerine sıkça yer vermeleri¹⁶ siyer-tefsir ilişkisinin açık bir göstergesidir. Bu ilk dönem müellifleri eserlerinde konuların anlatımında konuyla ilgili tespit edebildikleri âyetlere yer verilmesine karşın son dönem çalışmalarında bu durum değişmiş, bir yandan modernist yaklaşımların etkisi, diğer yandan da yüceltilmiş peygamber algısının etkisiyle konuların özünü teşkil etmesine rağmen bazı âyetlere yer verilmemiştir. Örneğin Bedir Savaşı öncesi Kureyş kervanını ele geçirmek üzere yola çıkan, hazırlıklarını da bu şekilde yapan Müslümanlar savaş söz konusu olunca; bazıları savaş için hazırlıklı olmadıklarını belirterek Resûlullah'la (s.a.v.) tartışmışlardır. "Nasıl ki, rabbini seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı." (el-Enfâl,8/5-6) âyetleri Bedir Savaşı öncesi Resûlullah ile Müslümanlar arasındaki bu tartışmayı dile getirmektedir. İbn Hişâm ve Vâkîdî gibi ilk dönem müellifleri bu bilgiye yer vermelerine rağmen günümüzde siyer çalışmalarında öne çıkan eserlerin büyük çoğunluğunun bu Kur'ânî bilgiye yer vermedikleri görülmektedir. Hâlbuki savaş, mahiyeti itibarıyla her zaman arzu edilen bir şey değildir. Bu gerçek "Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı." (el-Bakara, 2/216) âyetinde açıkça ifade edilmiştir. Bedir Savaşı öncesi yaşanan bu gelişmeye günümüz siyer eserlerinde yer verilmemesi Kur'ânî ve insanî gerçekleri göz

¹⁵ Adnan Demircan, "Kur'ân'ın Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine" *İSTEM* 4/2 (Aralık 2004): 55-58.

¹⁶ Bedir Savaşı hakkında nâzil olan âyetler hakkında ilk siyer kaynaklarındaki rivayetler hakkında bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2: 666-676. Vâkîdî, *Megâzi*, 1: 131-137. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd., *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 2: 16-24.

ardı etmektir. Tefsir-siyer ilişkisi anlamlı bir şekilde kurulduğu zaman bu yaklaşım tarzının mahzurlarını görmemiz ve gidermemiz mümkün olacaktır. Taberî, tefsirinde bu âyetle ilgili müfessirlerin görüşüne yer vermiş ve bu Kur'ânî gerçeği açıkça ifade etmiştir.¹⁷

Kur'ân'da siyerle ilgili âyetlerin önemli bir kısmının çeşitli yönlerden tefsir edilmesi gerçeği karşısında ilk dönem müfessirleri bu âyetleri ilk kaynak Kur'ân'dan sonra hadis ve siyer kaynaklarından yararlanarak tefsir etmişlerdir. Bu müfessirler özellikle âyetlerin nerede, ne zaman, hangi olay üzerine ve kim hakkında nâzil olduğunu tespit edebilmek için Kur'ân'la birlikte vahyin geldiği ortamı bir bütünlük içinde ele alan siyer ilminden

¹⁷ Taberî'nin konuyla ilgili naklettiği rivayetler ve kendisinin yorumu şu şekildedir: Mekke müşrikleriyle savaş ihtimalinin ortaya çıkması üzerine savaş için hazırlıklı olmadıklarını söyleyen bazı Müslümanlar, Resûlullah (s.a.v.) ile tartışmışlardır. Konuyla ilgili nâzil olduğu belirtilen "Nasıl ki, rabbini seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı." (el-Enfâl, 8/5-6) âyetlerinin sebep-i nüzûlü hakkında farklı görüşler söz konusudur. Süddî'nin rivayetine göre bu iki âyet, Bedir'e çıkarken bazı Müslümanların müşrikleri takip konusunda Resûlullah'la (s.a.v.) tartışmaları üzerine nâzil olmuştur. Kûfeli lügat âlimlerinden bir kısmı âyeti "Nasıl ki Kureyş'in ticaret kervanına el koymak istediğinde arkadaşların istemediği halde kararını yerine getirdiyse, ganimet mallarının taksiminde de arkadaşlarının hoşuna gitmese de kararını yerine getir." şeklinde; bir kısmı da "Nasıl ki arkadaşların Bedir'de savaşma konusunda "Biz kervanı ele geçirmek için yola çıkardın, savaş için çıkarmadın diyerek seninle tartışıyorlardı. Şimdi ise ganimet hususunda tartışıyorlar." şeklinde yorumlamışlardır. Basralı lügat âlimlerinden bazılarına göre âyetin manası şu şekildedir: "Nasıl ki müminler istemediği halde rabbinin seni evinden çıkarması haklıdır. Allah zikredildiği zaman kalpleri ürperen, âyetleri okunduğunda imanları artan, sadece rablerine güvenen, namazlarını kılan ve verdiğimiz rızıklardan infak edenlerin mümin olmaları da haklıdır." Bazı âlimlere göre ise bu âyette yemin vardır ve âyet şu hususu ifade etmektedir: "Müminlerden bir grup istemediği halde seni evinden çıkaran rabbine yemin olsun ki onlar seninle savaş hususunda tartışılar." Taberî, âyetle ilgili Mücâhid'in rivayetini tercih etmiştir. Mücâhid'in rivayetine göre Bedir öncesi Mekke müşrikleriyle savaş gerçeği ortaya çıkınca Medine'den isteksiz olarak yola çıkan bir grup Müslüman, düşmanla savaş hususunda Resûlullah (s.a.v.) ile tartışmışlardır. Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vli âyi'l-Kur'ân*, 11: 34-35. İbn Hişâm ve Vâkidî'nin rivayetlerine göre bu âyet, kervanı takip için yola çıkan fakat müşriklerle savaş söz konusu olunca savaşmak için yola çıkmadıklarını söyleyerek Resûlullah ile tartışan kimseler hakkında nâzil olmuştur. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2: 666; Vâkidî, *Megâzî*, 1: 131. Konuyla ilgili incelediğimiz son dönem eserleri (M. Said Ramazan el-Bütî, *Fikhu's-Sîre*; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*; Ali Himmət Berki, Osman Keskiöğlü, *Hz. Muhammed ve Hayatı*; Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*) Bedir savaşı bahsinde bu Kur'ânî bilgiye yer vermemişlerdir.

yararlanmışlardır. Bundan dolayı ilk siyer kaynakları esbâb-ı nüzûl ilminin ilk kaynakları olarak kabul edilmiştir. Resûlullah ve ashâbını bütûn yönleriyle ele alması nedeniyle siyer diğer İslâmî ilimlerle de ilişki içerisinde olmuş ve onlara bu yönüyle kaynaklık etmiştir. Taberî de tefsirinde âyetlerin anlamını vuzuha kavuşturmak için siyer rivayetlerinden sıkça yararlanmış, Kur'ân anlayışı doğrultusunda bu rivayetleri belli ilkeler doğrultusunda yorumlamıştır.¹⁸

B. Siyer Rivayetlerini Yorumlarken Taberî'nin Başvurduğu Temel İlkeler

Taberî, siyerle ilgili âyetlerin tefsirinde bazı yöntemlere başvurarak tercihlerini ve tevillerini temellendirmeye çalışmıştır. O, tercih ve tevillerini Kur'ân anlayışı doğrultusunda vahyin ilk muhataplarının dili Arapça'nın temel kurallarını göz önünde bulundurarak yapmıştır. Çünkü Taberî'ye göre ilâhî kelâmı anlamada asıl olan zâhir anlamdır.¹⁹

1. Kur'ân'ın Bütünlüğü

Taberî'nin tefsirinin mukaddimesindeki "Allah'ım! Bizi Kur'ân'ın muhkem ve müteşâbihini, helal ve haramını, umum ve hassını, mücmel ve müfesserini, nâsîh ve mensûhunu, zâhir ve bâtını hakkında isabetli söz söylemeye, âyetlerin tevili ve müşkilinin tefsiri hakkında isabetli söz söylemeye muvaffak kıl. Yine bizlere Kur'ân'a sımsıkı tutunma, muhkem âyetlerine sarılma, müteşâbih âyetlerine teslim olma konusunda yardım et."²⁰ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Kur'ân âyetleri ve sûreleri arasında sıkı bir anlam ilişkisi vardır. Fakat bu anlam ilişkisini tespit edebilmek için Kur'ân âyetleri ve sûrelerinin değişik yönlerden tefsir edilmesi gerekmektedir.²¹ Bu anlam ilişkisini tespit etmek için Taberî âyetlerden maksut manayı ortaya koymak için Kur'ân'ın bütünlüğü ilkesine başvurmuştur. Kur'ân'ın bütünlüğü ifadesinden maksat bir âyetin manaya delâletini tam olarak tespit edebilmek için aynı siyâk üzerinde olmayan başka bir âyet ya da âyetler grubunun birlikte değerlendirilmesidir.²² Taberî, tevil tercihlerinde sahih bir haber veya konuyla ilgili icmâ olmadığı sürece Kur'ân'ın bütünlüğünü esas alarak âyetleri sebab-i nüzûllerle tahsis etmemeyi tercih etmiştir.

¹⁸ İsmail Yiğit, "Kur'an ve Siret'ü'n-Nebi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 96-100.

¹⁹ Koç, "Taberî Tefsirini Anlam Üzerine-1", 92.

²⁰ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1: 6-8.

²¹ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şule Yayınları, 1992), 21-22.

²² Aydın Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004), 140.

Tebük seferine katılmayan münafıklar hakkında “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlü’nü inkâr ettiler ve fâsik olarak öldüler.” (et-Tevbe, 9/84) âyeti nâzil olmuştur. İlgili âyet Resûlullah’a sefere katılmayan münafıkların cenaze namazlarını kıldırılmamasını emretmiş, Resûlullah da âyette emredildiği şekilde bu kimselerin cenaze namazlarını kıldırılmamıştır. Böylece münafıklar manen ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır.²³ Taberî, “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlü’nü inkâr ettiler ve fâsik olarak öldüler.” (et-Tevbe, 9/84) âyetinin sürenin içeriğiyle daha uyumlu olduğu için Tebük seferinden geri kalan münafıklar hakkında nâzil olduğunu belirterek konuyla ilgili hem tefsirinde zikrettiği rivayetlere²⁴, hem de bu âyetin Resûlullah’ın (s.a.v.) Abdullah b. Übey b. Selûl’ün cenaze namazını kıldırması üzerine nâzil olduğunu rivayet eden Vâkıdî, İbn Hişâm ve Buhârî’nin rivayetlerine göre farklı yorumlamıştır.²⁵

2. Sahih Hadis

Kur’ân’da bazı âyetler de vardır ki onları Arapça’yı iyi bilenler zâhir anlamından yola çıkarak anlayabilseler de bu âyetin manasını tam olarak anlamamızı sağlayamayabilir. Örneğin “Onlara ‘Yeryüzünde düzeni bozmayın.’ denildiğinde, ‘Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz.’ derler.” (el-Bakara, 2/11) âyetini okuyan bir kimse “bozgunculuk yapmanın” kötü bir şey olduğunu, “ıslah etme”nin iyi bir şey olduğunu anlar. Fakat burada da kişi neyin ıslah anlamı taşıdığını, neyin de ifsâd anlamına geldiğini Resûlullah’ın bildirmesiyle bilebilir.²⁶ Taberî, Kur’ân’ı anlamada temel ölçü olarak âmm (genel) ve zâhir (açık) anlamı kabul eder. Bu vasıf bazen sahih hadislerle tamamlanabilir veya ortadan kalkabilir. Çünkü Kur’ân ile Kur’ân’ın mübelliği Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakledilen sahih hadisler birbirlerini

²³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 11: 610.

²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 11: 610-614. Konuyla ilgili rivayetlerin özeti şu şekildedir: Abdullah b. Übey b. Selûl vefat edince Resûlullah onun cenaze namazını kıldırma için ayağa kalkmış, Ömer b. Hattâb, Resûlullah’a münafıkların cenaze namazını kıldırmasının yasaklandığını hatırlatmış, Resûlullah “Onlar için ister af ile ister dileme.” (et-Tevbe, 9/80) âyetinin kendisini muhayyer bıraktığını belirterek Abdullah b. Übey b. Selûl’ün cenaze namazını kıldırmıştır. Resûlullah cenaze namazını kıldırıldıktan sonra “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlü’nü inkâr ettiler ve fâsik olarak öldüler.” (et-Tevbe, 9/84) âyeti nâzil olmuş, Resûlullah bir daha münafıkların cenaze namazını kıldırılmamıştır. Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 11: 610-614; Vâkıdî, *Megâzî*, 3: 1069-1070, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 552; Buhârî, “Tefsîr”, 12-13.

²⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, 3: 1070; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 552; Buhârî, “Tefsîr”, 9/12-13.

²⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1: 67-70.

tamamlandılar. Bununla birlikte Taberî, bazen de sahâbe ve tâbiûndan yaygın kabulde gelen haberlerden de tevil tercihlerinde yararlanmışlardır.²⁷

Resûlullah, hicret yolculuğunda Kubâ'ya uğramış, burada kaldığı süre içerisinde Kubâ mescidini inşa ettirmiş, daha sonra ilk cuma namazını kılarak buradan ayrılmıştır. "İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever." (et-Tevbe, 9/108) âyeti Resûlullah'ın (s.a.v.) Kubâ'da inşa ettirdiği bu ilk mescidin kutsiyetini belirtmektedir.²⁸ Müfessirler bu âyette bahsi geçen mescidin hangisi olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn Ömer, Saîd b. Müseyyeb, Hârice b. Zeyd, Sehl b. Sa'd, İbn Ebû Saîd, Übeyy b. Ka'b ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetlerine göre âyette bahsi geçen mescit Mescid-i Nebî'dir. İbn Abbas, Atıyye, İbn Büreyde, İbn Zeyd ve Urve b. Zübeyr ise ilk günden temeli takva üzerine kurulan mescidin Kubâ mescidi olduğunu rivayet etmişlerdir. Taberî ilgili rivayetler arasından birinci görüşü tercih etmiş, bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak ilk görüşle ilgili rivayetlerin daha sahih olmasını göstermiştir.²⁹ Buhârî, Resûlullah'ın Benî Amr b. Avf yurduna geldiği zaman temeli takva üzerine kurulan mescidin inşa edildiğini Taberî'nin konuyla ilgili rivayetini zayıf bulduğu Urve b. Zübeyr'den nakletmektedir. İbn Sa'd da eserinde konuyla ilgili rivayetlere yer vermiş, onun naklettiği rivayetlerde de bu iki farklı görüş yer almaktadır.³⁰

Resûlullah'ın Mekke müşriklerine beddua etmesi üzerine nâzil olduğu belirtilen "(Ey Muhammed, şüphe içinde eğlenip duran kavminin müşrikleri için) göğün açık bir duman getireceği günü bekle. (O duman) insanları bürür. Bu, elem dolu bir azaptır. İnsanlar, 'Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz.' derler." (ed-Duhân, 44/10-12) âyeti hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Müfessirlerden bazıları âyette geçen "duhân"ın henüz gelmediğini, bunun Allah'ın âyetlerinden bir âyet olduğunu, kıyametten önce vuku bulacağını ve inkâr edenlerin kulaklarına gireceğini, iman edenleri ise nezleye benzer bir şekilde etkileyeceğini söylemişlerdir.

²⁷ Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, 161.

²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11: 682- 687.

²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11: 682-687. Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre ise Benî Hudra'dan ve Benî Amr b. Avf'tan iki kişi temeli takva üzerine kurulan mescit hakkında tereddüde düşmüşler, Benî Amr b. Avf'tan olan bu mescidin Kubâ Mescidi olduğunu, Benî Hudra'dan olan Resûlullah'ın (s.a.v.) mescidi olduğunu söylemiş, sonrasında konuyu Resûlullah'a sormuşlar, Resûlullah da "O mescid, içinde bütün hayırların bulunduğu bu mesciddir." demiştir. Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11: 687.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 210-212. Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 45.

Diğer görüşe göre ise bu âyet Resûlullah'ın (s.a.v.) Kureys'e beddua etmesi üzerine nâzil olmuştur. Taberî, İbn Mes'ûd'un rivayeti olan ikinci görüşü tercih etmiş, Huzeyfe'nin rivayeti olan birinci görüşün sahih olmadığını söylemiştir. Ona göre âyetin siyâk ve sibâkı da böyle bir musibetin müşriklerin başına geldiği görüşünü desteklemektedir.³¹ Vâkîdî ve İbn Sa'd, "Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırız." âyetinde belirtilen en şiddetli yakalayışın Bedir Savaşı olduğunu nakletmektedirler.³²

3. Müfessirlerin İttifakı (İcmâ)

Taberî'nin siyerle ilgili âyetleri tevil ederken başvurduğu ilkelerden birisi de "icmâ"dır. Taberî, âyetin sebab-i nüzûlü, âyetin okunuş şekli veya haberin sıhhati konusunda icmânın bulunması halinde tevil tercihini icmâdan yana kullanmıştır. Taberî'nin icmâ anlayışı klasik fıkıh usulündeki icmâ anlayışını da içeren daha geniş bir muhtevaya sahiptir. O, âyetlerin maksut anlamı ve tarihî bilgilerin sıhhati konusunda müfessirlerin ittifak etmesini de icmâ olarak kabul etmektedir.

Tebük seferine katılmayan Ebû Lübâbe ve arkadaşları, seferden geri kalmalarından dolayı helâk olacakları endişesiyle pişmanlıklarını kendilerini mescidin direklerine bağlayarak ortaya koymuşlardır. Seferde mazeretsiz katılmayarak pişman olan bu kimselerin, Resûlullah (s.a.v.) kendilerini çözmedikçe bu hal üzere kalmaya devam edeceklerini söylemelerine Resûlullah'ın (s.a.v.) tepkisi "Allah'a yemin ederim ki Allah onları çözmedikçe ben de çözmeyeceğim, çünkü onlar benden yüz çevirdiler ve Müslümanlarla birlikte sefere katılmaktan geri kaldılar." şeklinde olmuştur. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu tutumu üzerine bu kimseler "Allah'a yemin olsun ki Allah bizim bağımızı çözmedikçe buradan ayrılmayacağız." diyerek nedametlerini bildirmişlerdir. "Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar sâlih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (et-Tevbe, 9/102) âyetinin nâzil olması üzerine Resûlullah (s.a.v.) bu kimselerin bağlarını çözmüş ve mazeretlerini kabul etmiştir.³³ Bu kişiler hakkında nâzil olan âyetin sebab-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Konuyla ilgili olarak İbn Abbâs'ın rivayetine göre Tebuk seferine katılmayarak geride kalan on kişiden yedisi Resûlullah Tebuk seferinden dönerken kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır. İbn Abbâs'ın bir diğer rivayetine göre Tebuk seferine katılmayan Ebû Lübâbe ile beş arkadaşından ikisi pişmanlıklarından ötürü kendilerini mescidin direklerine

³¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 21: 18-22.

³² Vâkîdî, *Megâzî*, 1: 136. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 16.

³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11: 651-655.

bağlamışlardır. Zeyd b. Eslem'in rivayetine göre kendilerini mescidin direklerine bağlayanlar içlerinde Kerem, Mirdâs ve Ebû Lübâbe'nin de bulunduğu sekiz kişidir. Saîd b. Cübeyr'in rivayetine göre kendilerini mescidin direklerine bağlayanlar Hilâl, Kerem, Mirdâs, Ebû Lübâbe ve Ebû Kays'dır. Katâde'nin rivayetine göre ise Tebük seferinden geri kalanlar yedi kişidir. Bunlardan dördü sâlih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Bunlar Ensâr'dan Cedd b. Kays, Ebû Lübâbe, Cüzâm ve Evs'tir. Bazı rivayetlere göre ise bu âyet, Ebû Lübâbe'nin Kurayza Yahudilerine kalelerinden inmeleri halinde Resûlullah'ın (s.a.v.) kendilerini öldüreceğini söylemesi ve sonrasında pişman olarak kendini mescidin direklerine bağlaması üzerine nâzil olmuştur. Taberî, bu âyetin içlerinde Ebû Lübâbe'nin de bulunduğu Tebük seferine katılmayanlar hakkında nâzil olduğunu belirtmiş ve bu görüşü tercih etmesinin nedeni olarak âyette günahlarını itiraf edenler hakkında çoğul bir sığanın kullanılmış olması ve âyetin Tebük seferi hakkında nâzil olduğuna dair müfessirler arasında icmânın bulunmasını göstermiştir.³⁴ Taberî'nin bu tespitine karşın Vâkıdî, Tebük seferiyle ilgili indiğini rivayet ettiği âyetlerin sebab-i nüzûlünü zikrederken bu âyetin Benî Kurayza'nın kılıçtan geçirileceğini ima eden Ebû Lübâbe hakkında nâzil olduğunu nakletmektedir.³⁵ İbn Hişâm ise Tebük seferiyle ilgili âyetleri zikrederken bu âyetin Tebük seferine katılmayanlar hakkında nâzil olduğunu belirtmiş, Benî Kurayza kuşatması bahsinde ise âyetin Ebû Lübâbe hakkında nâzil olduğunu nakletmiştir.³⁶

4. Aklî Gerçekler

Taberî, siyerle ilgili âyetleri tevîl ederken başvurduğu yöntemlerden bir diğeri de aklî gerçeklik ilkesi olmuştur. Taberî, konuyla ilgili bir âyet hakkındaki farklı yorumları zikrettikten sonra âyetteki maksadın ne olduğunu herhangi bir aklî veriyi esas alarak âyetin delâlet ettiği anlamı ortaya koymaya çalışmıştır.

³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 11: 651-658. Konunun detayları Zührî'nin rivayetinde şu şekilde yer almaktadır: Ebû Lübâbe, Tebük seferinden geri kalınca Resûlullah Medine'ye dönmeden kendini bir sütuna bağlamış, kendisini bu sütundan çözmeyeceğini, Allah tevbesini kabul etmezse ölüncüye kadar hiçbir şey yiyip içmeyeceğini söylemiştir. Yedi gün boyunca hiçbir şey yiyip içmeden orada kalmış ve sonrasında bayılmıştır. Daha sonra kendisine Allah'ın tevbesini kabul ettiği haber verince Resûlullah kendisini çözmediği sürece bağlı kalmaya devam edeceğini söylemiştir. Resûlullah'ın gelerek onu bağlı olduğu yerden çözmesi üzerine "Ya Resûlallah! Benim tövbem günah işlediğim kavmimin yanına hicret etmektir ve bütün malımı Allah ve Resûlüne sadaka olarak vermektir." demiş, Resûlullah ise ona, malının üçte birisini vermesinin yeteceğini söylemiştir. Taberî, *"Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân"*, 11: 658.

³⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, 3: 1072.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 237-238, 553-554.

Uhud Savaşı öncesi Müslümanların Resûlullah'a (s.a.v.) Bedir'de olduğu gibi meleklerin kendilerine yardım edip etmeyeceklerini sormaları üzerine nâzil olduğu belirtilen "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder." (Âl-i İmrân, 3/124-125) âyetlerinin sebebi nüzûlü hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Katâde, İbn Abbâs ve Reb'e göre bu âyetler Bedir'le ilgilidir. Bedir Savaşı'nda Müslümanlara önce bin melek ile sonra üç bin melek ile daha sonra da beş bin melek ile yardım edilmiştir. Dahhâk'a göre bu âyetler Allah'ın Müslümanlara Uhud günü vaadini dile getirmektedir. Allah Müslümanlara sabretmeleri ve sakınmaları halinde önce üç bin, sonra da nişanlı beş bin melek size yardım edeceğini bildirmiştir. Uhud günü Müslümanlar geri çekildikleri için Allah onlara meleklerle yardım etmemiştir. İbn Zeyd'e göre ise sahâbenin, Uhud Savaşı öncesi Resûlullah'a (s.a.v.) "Allah bize Bedir'de yardım ettiği gibi yine yardım edecek mi?" diye sormaları üzerine Resûlullah (s.a.v.) ilgili âyeti okumuştur. Taberî'ye göre ise bu âyetler Bedir Savaşı hakkında nâzil olmuş, ama Müslümanların Bedir Savaşı'nda üç bin melek veya beş bin melek desteklendiklerine veya desteklenmediklerine dair sahih bir rivayet söz konusu değildir. Müslümanların Bedir'de bin melek desteklendiği "Hani rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, 'Ben size art arda bin melek yardım ediyorum.' diye cevap vermişti." âyetiyle sabittir. Uhud Savaşı'nda Müslümanlara meleklerin yardım edip etmediği konusunda ise etmediği yönündeki deliller daha açıktır. Eğer meleklerin yardımı gelseydi hezimete uğramazlar ve daha önce elde ettikleri zaferi elde ederlerdi.³⁷ Buhârî'nin konuyla ilgili rivayetine göre ise bu iki âyet Uhud Savaşı hakkında nâzil olmuştur. Onun konuyla ilgili rivayetlerine göre melekler Uhud Savaşı'nda bulunmuşlar ve çarpışmışlardır. Vâkidî ve İbn Sa'd'ın konuyla ilgili rivayetlerine göre ise Müslümanlar, Bedir Savaşı'nda üç bin melek desteklenmişlerdir. Fakat Vâkidî, ilgili iki âyetin Uhud Savaşı hakkında nâzil olduğunu belirtmiştir. İbn Hişâm da ilgili iki âyetin Uhud Savaşı hakkında nâzil olduğunu nakletmektedir.³⁸

³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 6: 25-29.

³⁸ Buhârî, "Megâzî", 3, 17-18; Vâkidî, *Megâzî*, 1: 57, 319-320; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 14-15; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 106-107. Konuyla ilgili Vâkidî ve İbn Sa'd'ın rivayetlerine göre Bedir Savaşı'nda Cebrâil beraberindeki bin melek ile Resûlullah'ın yanında, Mikâil, bin melek Resûlullah'ın sağında, İsrâfil de Resûlullah'ın sol tarafında yer almışlardır. Vâkidî, *Megâzî*, 1: 57; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 14-15. Vâkidî'nin, Uhud Savaşı'nda meleklerin Müslümanlara yardım edip etmediklerine dair eserinde yer verdiği rivayetler şu şekildedir: Uhud günü Resûlullah sancağı Mus'ab b. Umeyr'e vermiş, günün sonunda Mus'ab'a "Öne geç, ey Mus'ab!" deyince melek dönüp "Ey Allah'ın Resûlü! Ben Mus'ab değilim." demiştir. Bunun

5. Siyâk-Sibâk İlişkisi

Siyâk-sibâk ilişkisi kısaca, “Bir kelimenin ve bir cümlelerin önündeki ve arkasındaki kelime ve cümlelerle irtibatı” demektir. Kur’ân’ın tertibinin tevkîfî olması nedeniyle her âyet bulunduğu yerde kendinden önceki ve sonraki âyetle anlam yönünden ilişki içerisindedir. Bu ilişki dikkate alınmadığı takdirde âyetleri anlamada yanılığa düşülebilir.³⁹ Taberî, siyerle ilgili âyetlerin tevîlinde bu bütüncül yaklaşımı göz önünde bulundurarak oldukça ufuk açıcı sonuçlara ulaşmıştır.

Bedir Savaşı öncesi yapılan mübâreze Müslümanların lehine sonuçlanmış ve bu mübâreze hakkında “İşte iki hasım taraf ki, rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.” (el-Hac, 22/19) âyetinin nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Konuyla ilgili olarak Buhârî, İbn Sa’d ve Vâkidî, bu âyetin Bedir Savaşı öncesi mübâreze yapanlar hakkında nâzil olduğunu rivayet etmelerine karşın⁴⁰ Taberî, ilgili âyetin siyâk ve sibâkından hareketle âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “Bu âyette bahsedilen taraflardan birisi hangi çeşidiyle olursa olsun ehl-i küfür, diğeri de ehl-i imandır. Çünkü bir önceki âyette “Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azabı hak etmiştir. Allah kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz, Allah dilediğini yapar.” (el-Hac, 22/18). Çünkü bir önceki âyette Allah insanları iki sınıfa ayırmış, bir kısmının kendisine itaat edip secde ettiklerini (iman edenler), bir kısmının da isyan edip (inkâr edenler) üzerlerine azabın hak olduğunu bildirmiştir. Daha sonra da bu iki grup insanın akıbetlerinden bahseden “Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır. Her ne zaman cehennemden, o ıstıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve

üzerine Resûlullah, onun Mus’ab’ı desteklemek için gelen bir melek olduğunu anlamıştır. Sa’d b. Ebû Vakkâs da Uhud Savaşı’nda meleklerin yardıma gelmesiyle ilgili olarak şunları nakletmiştir: Uhud Savaşı’nda ok atarken güzel yüzlü beyaz elbiseli bir adam bana okumu getiriyordu. Daha sonra onu hiç görmedim. Onun bir melek olduğunu anladım. Yine o gün üzerlerinde beyaz elbise olan iki adam gördüm. Onlardan birisi Resûlullah’ın sağında, diğeri de solunda savaşıyorlardı. Bu iki kişiyi de daha önce ve daha sonra hiç görmedim. Kureyşliler, Uhud’dan döndükten sonra kendi aralarında Bedir’de gördüğümüz alaca atları ve beyaz adamları görmedik demişlerdir. Ömer b. Hakem’in rivayet ettiğine göre Müslümanlar Uhud’da hiçbir şekilde meleklerle desteklenmemişlerdir. Vâkidî’nin naklettiği diğer bir rivayete göre melekler Uhud’da bulunmuşlar ama savaşmamışlardır. Vâkidî, *Megâzî*, 1: 234-235.

³⁹ Albayrak, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine*, 155.

⁴⁰ Buhârî, “*Megâzî*”, 8; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2: 16; Vâkidî, *Megâzî*, 1: 70.

onlara, ‘Tadın yangın azabını’ denilir. Şüphesiz, Allah iman edip sâlih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir.” (el-Hac, 22/19-23) âyetlerinin bu âyeti müteâkiben gelmesi bizim bu tercihimizi desteklemektedir. Bu âyetin Bedir Savaşı öncesi yapılan mübâreze hakkında indiğine dair Ebû Zer rivayetinin sıhhatinde şüphe vardır. Belirtilen nedenlerden dolayı âyetin manası umumidir ve rivayet edilen bütün sebab-i nüzûlleri ve benzerlerini ihtiva etmektedir.⁴¹

6. Arap Dili

Genelde dilin temel mantığı, özelde ise Arapça’nın genel özellikleri Taberî’nin Kur’ân ve tevil anlayışının esasını oluşturmaktadır. Taberî, Arapça’nın Kur’ân’ın anlaşılmasındaki önemini vurgulamak üzere “*Kitâbü’l-Kırâât ve tenzîlü’l-Kur’ân*” adlı eserini telif etmiş, tefsirinde de hem kendi dil anlayışını ortaya koymuş, hem de kıraat âlimlerinin görüşlerine sıkça başvurmuş ve bu görüşleri kritiğe tabi tutmuştur. Taberî’ye göre Kur’ân-ı Kerîm’in nâzil olduğu dönemde Arapça daha önce yabancı dillerden aldığı kelimeleri kendi bünyesinde Arapçalaştırdığı için Kur’ân’da az sayıda bulunan bu tür kelimeler onun anlaşılmasına engel değildir. Bundan dolayı Arapça’yı iyi bilenler Kur’ân’ı anlamakta zorlanmazlar.⁴² Taberî, Kur’ân ve sünnette bağlayıcı bir delil olmadığı sürece, Arap dilinin esaslarını göz önünde bulundurarak siyere dair âyetleri yorumlamıştır.⁴³

Mekke’nin fethiyle “Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.” (el-Mâide, 5/52) âyetinde belirtildiği üzere Allah, küfür ve nifak ehline, sözünü mutlaka yücelteceğine ve kâfirlerin tuzaklarını etkisiz hale getireceğine dair hükmünü açıklamış olmuştur.⁴⁴ Bu âyette geçen “fetih” kelimesi müfessirlerden bazılarının göre “hüküm vermek” anlamına gelmekte, bazılarının göre de “Mekke’nin fethi” anlamına gelmektedir. Konuyla ilgili olarak Taberî, “fetih” kelimesinin Arapça’da “hüküm vermek” anlamına geldiğini, bu âyetteki “fetih” kelimesinin de “hüküm verme” manasına geldiğini belirtmiş, “Ey rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısın.” (el-A’râf, 7/89) âyetini de yorumuna delil

⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 16: 493-494. İlk dirayet tefsiri müellifi Mukâtil b. Süleyman’a göre “İşte iki hasım taraf ki, rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir.” âyeti müminler ile Ehl-i kitap hakkında nâzil olmuştur. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Mahmûd Şehhâte, (Kahire, el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-Âmme li’l-kitâb, 1979), 3: 120.

⁴² Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1: 13-67.

⁴³ Atik, *İbn Cerîr et-Taberî’nin Kur’ân Anlayışı ve Te’vil Tercihleri*, 124.

⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 8: 513-514.

olarak göstermiştir. Ayrıca âyetteki “fetih” kelimesinin Mekke’nin fethi manasına geldiğinin bir diğer delili de Allah’ın iman ehli ile inkâr ehli arasında verdiği en büyük hükümlerden birisi Mekke’nin fethedilmesine dair verdiği hükümdür.⁴⁵

a. Âyetin Açık Anlamı (Zâhir Anlam)

Taberî’ye göre hitapta asıl olan muhatap tarafından anlaşılabilir olmasıdır. Muhatapları tarafından anlaşılması mümkün olmayan sözün bir değeri olamaz. Bundan ötürü Allah, insanlara anlayamayacakları bir şekilde hitap etmez. Allah, kullarına peygamberleri aracılığıyla onların anlayabilecekleri bir üslupla hitap eder. Maksadını tam ifade edemeyenler ancak acizlerdir. Allah ise böyle bir şeyden münezzehtir. Bu husus “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güçlüdür, hikmet sahibidir.” (İbrahim, 14/4) âyetinde açıkça belirtilmiştir. “Sana kitabı, özellikle ayrılığa düştükleri konuda onları aydınlatman için ve inanan bir topluluğa rehber ve rahmet olsun diye indirdik.” (en-Nahl, 16/64) âyeti ise Kur’ân’ın hidayet kitabı olması dolayısıyla anlaşılmamasının mümkün olmadığını açık bir kanıttır. Bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz: Allah, gönderdiği peygamberleri ve kitapları peygamberlerin kendi kavimlerinin diliyle göndermiştir. Resûlullah’ın dili Arapça olduğu için Kur’ân da Arapça nâzil olmuştur. Nitekim muhkem kitap Kur’ân’da bu husus “Onu, senin kalbine uyarıcılardan olası diye açık bir Arapça ile Rûhulemîn indirmiştir.” (eş-Şuarâ, 193-195) âyetlerinde açıkça ifade edilmiştir. Netice olarak Kur’ân’ın ifade gücü beşeri ifade gücünün fevkinde olsa da Kur’ân’ın zâhirinin Arapça’nın zâhirine muvâfık olması gerekmektedir. Bu özelliği nedeniyle Kur’ân-ı Kerim Arapça’nın bütün nazım özelliklerini taşımaktadır.⁴⁶ Taberî’ye göre, asıl olan, sözün zâhiridir; zâhirin dışına çıkılması ancak geçerli bir delil ile söz konusu olabilir.⁴⁷ Taberî’nin âyetleri tevil ederken başvurduğu bir diğer tercih de âyetin zâhir anlamından yola çıkarak yorumlaması olmuştur.

Hudeybiye Antlaşması sonrası Allah “Henüz elde edemediğiniz (fethedemediğiniz) fakat Allah’ın, ilmiyle kuşattığı başka fethedeceğiniz beldeler de vardır.” (el-Fetih, 48/21), âyetiyle Müslümanlara fethetmek istedikleri fakat o günkü şartlarda mümkün olmayan Mekke’nin fethini

⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 8: 513-514.

⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1: 11-13.

⁴⁷ Mustafa Öztürk, *Kur’ân, Tefsir ve Usûl Üzerine* (Ankara: Ankara Okulu, 2015), 192-193. Atik, *İbn Cerir et-Taberî’nin Kur’an Anlayışı ve Te’vil Tercihleri*, 100.

müjdelemiştir.⁴⁸ Mekke'nin fethini müjdeleyen bu âyetteki "henüz fethedemediğiniz" yerin neresi olduğu hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Bir kısmına göre bu âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yerler Rum ve Fars ülkeleridir. Bazılarına göre Müslümanların kıyamete kadar fethedeceği yerler, bazılarına göre ise âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yer Hayber'dir. Konuyla ilgili son görüşe göre de Mekke'dir. Taberî'nin de tercih ettiği bu görüşe göre âyette Müslümanlara fethi müjdelenen yer Mekke'dir. Taberî, âyette fethi müjdelenen yerin Mekke olduğunu şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyet nâzil olmadan önce Resûlullah'ın (s.a.v.) Hayber'i fethetmek için gizli açık herhangi bir girişimde bulunmaması ve Müslümanların o günkü şartlarda bir an önce elde etmeyi isteyip de muvaffak olamadıkları en açık hedefleri Mekke şehriydi. Hem âyetin zâhiri, hem de akli deliller bunu açıkça göstermektedir.⁴⁹

b. Umum, Genel Anlam

Taberî'ye göre ilâhî hitabın beşer tarafından anlaşılır olması gerekir. Aksi takdirde ilâhî hitabın indiriliş maksadı hâsıl olmaz. Bundan dolayı hitapta asıl olan dilin inceliklerine vakıf olan herkesin anlayabileceği genel (umum) ve açık (zâhir) anlamdır. Aksine bir delil olmadıkça açık ve genel anlamın dışına çıkmak doğru değildir.⁵⁰

Resûlullah (s.a.v), Necâşî'nin vefatını haber alınca "Kardeşiniz Necâşî öldü, kalkıp namazını kılın." demesi üzerine sahâbe "Müslüman olmayan ve bizim kiblemize karşı namaz kılmayan birisinin namazını mı kılacağız?" diye şaşkınlıklarını ifade etmişler, münafıklar da "Şuna bakın, kendisini hiç görmediği dinsiz bir Hıristiyanın cenaze namazını kılıyor." diye tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine "Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir." (Âl-i İmrân, 3/199) âyeti nâzil olarak Necâşî'nin Müslüman olduğunu, Resûlullah'ın (s.a.v.) onun cenaze namazını kıldırmasının bir mahzuru olmadığını bildirmiştir. Yine sahâbenin "O, bizim kiblemize karşı namaz

⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 21: 286.

⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 21: 283-286. Konuyla ilgili olarak Vâkıdî bu âyete Hudeybiye bahsinde yer vermiş, fakat âyet hakkında her hangi bir yoruma veya rivayete yer vermemiştir. Vâkıdî, *Megâzi*, 2: 622. Çağdaş müfessirlerden Elmalı Hamdi Yazır'a göre bu âyette Müslümanlara fethi müjdelenen beldeler Hevâzin ve Fars'tır. Elmalı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayınları), 7: 152. Mukâtil b. Süleyman'a göre âyette fethine işaret edilen yerler Rum ve Fars ülkesidir. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 4: 74.

⁵⁰ Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, 113-114.

kılmıyordu.” demeleri hakkında da “Doğu da, batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (el-Bakara, 2/115) âyeti nâzil olarak asıl olanın Allah’a ve Resûlü’ne iman olduğunu bildirmiştir.⁵¹

Resûlullah’ın (s.a.v.) Necâşî’nin gıyabî cenaze namazını kıldırmasına sahâbe ve münafıkların farklı tepkiler ortaya koymaları üzerine nâzil olduğu nakledilen “Kitap ehlinde öyleleri var ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah’ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.” (Âl-i İmrân, 199) âyetinin sebab-i nüzûlü hakkında farklı rivayetler ve yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili Katâde’nin rivayetlerinden ilkinde göre âyet, Resûlullah’ın (s.a.v.) Necâşî’nin gıyabî cenaze namazını kıldırarak istemesi üzerine Müslümanların işin hakikatini öğrenmek istemeleri hakkında nâzil olmuştur. Onun konuyla ilgili diğer bir rivayetine göre âyet, münafıkların Necâşî’nin gıyabî cenaze namazının kılınmasına tepki göstermeleri üzerine nâzil olmuştur. Katâde’nin konuyla ilgili son rivayetine göre ise bu âyet, Resûlullah’a (s.a.v.) iman eden Necâşî ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. İbn Cüreyc’in rivayetine göre ise âyet, Resûlullah’ın (s.a.v.) Necâşî’nin cenaze namazını kıldırmasını münafıkların kınamaları üzerine nâzil olmuştur. Konuyla ilgili olarak İbn Zeyd’in rivayetine göre bu âyet Yahudilerden Müslüman olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Mücâhid’in rivayetine göre ilgili âyet, Ehl-i kitaptan Müslüman olanlar hakkında nâzil olmuştur. Taberî, konuyla ilgili rivayetleri naklettikten sonra âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyetin manası umumdur. Yahudi veya Hıristiyanlardan herhangi birisine tahsis edilemez. Bu âyette Müslüman olan bütün Ehl-i kitaptan bahsedilmektedir. Necâşî ile ilgili rivayetlerin isnadında nazar var. Şayet bu rivayetler sahih olsa bile bizim âyetle ilgili yorumumuza tezat teşkil etmez. Âyet konuyla ilgili bütün rivâyetlere teşmil edilebilir.⁵²

7. Nesh

Taberî, siyere dair âyetleri yorumlarken âyetin hükmünün neshedilip edilmediğini kendi nesh anlayışı istikametinde yorumlar. Taberî, hükmü neshedildiği nakledilen konuyla ilgili âyetleri genelde Kur’ân’ın bütünlüğünü göz önünde bulundurarak tevil etmiş, neshi çok istisnâî bir durum olarak görmüştür.

Medine Yahudilerinin müşrik Arapları dini yönden etkilemeleri neticesinde Yahudiliği benimseyen bazı Arapları yakınlarının İslâm’a

⁵¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 6: 327-330.

⁵² Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 6: 327-330.

girmeye zorlamaları üzerine nâzil olduğu rivayet edilen “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapımıştır. Allah, hakkıyla iştirakdir, hakkıyla bilendir.” (el-Bakara 2/256) âyeti hakkında farklı yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili rivayetlerden bazısına göre Resûlullah'ın (s.a.v.) Benî Nadîr hakkında sürgün hükmü vermesi üzerine daha önce Yahudi olan ensardan bazılarının çocuklarının Medine'den ayrılmasına izin vermemeleri üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre lâkabı “el-Husayn” olan ensardan Sâlim b. Avf'ın iki oğlu daha önce Yahudiliği benimsemişlerdi. Bütün çabasına rağmen oğulları Yahudilikte ısrar edince Resûlullah'a (s.a.v.) çocuklarını Müslüman olmaları için zorlamasının doğru olup olmadığını sorması üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Ayrıca bu âyetin hükmünün nesh olup olmadığı hakkında ihtilaf söz konusudur. Müfessirlerden bir kısmına göre Ehl-i kitap cizye ödediği takdirde İslâm'a girmeye zorlanamaz ve dinleri üzere kalırlar. Bu âyette kastedilenler inkâr edenlerdir ve bundan dolayı hükmü neshedilmemiştir. Bazılarına göre ise bu âyetin hükmü neshedilmiştir. Taberî bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bir nassın mensûh olabilmesi, onu nesheden diğer nass ile tamamen çelişmesi ve aralarını telif etmenin imkânsız olması halinde söz konusu olur. Şayet iki nassın birini âmm (genel ifadeli) diğerini hâss (özel ifadeli) kabul etmek mümkünse, âyetlerin birbirlerini neshettiklerini söylemek isabetli değildir. Bu âyet de bu kabildendir. Yani, cizye vererek boyun eğen Ehl-i kitabı ve Mecusileri dine zorlamak caiz değildir. Buna mukabil cizye vermeyen veya ehl-i kitap ve Mecûsî olmayan kâfirleri dine girmeye zorlamak caizdir. O halde bu âyetle, kâfirleri öldürmeyi emreden âyetlerin arasını telif etmek mümkündür. Yine âyetin sebep-i nüzûlü olarak zikredilen İbn Abbâs'dan nakledilen ensarın çocuklarını İslâm'a girmeye zorlamaları ile ilgili rivayetler sahihtir. Bu âyet her ne kadar özel bir durum hakkında nâzil olsa da hükmü umumidir.⁵³

8. Tarihi ve Sosyal Gerçekler

Taberî'nin tevil tercihlerinde tercih ettiği bir diğer ilke ise tarihî, sosyal ve tabîî gerçeklerden yola çıkarak âyetleri anlama çabasıdır. Taberî bu ilkeden yola çıkarak Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine dair nakledilen rivayetlerin kritiğini yaparak nakledilen bilginin gerçekliğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Uhud Savaşı sonrası Müslümanlar Resûlullah'ın çağrısı üzerine Mekke müşriklerini yaralı ve yorgun olmalarına rağmen emre itaat ederek Hamrâülesed'e kadar takip etmişler, onların bu zor şartlarda Resûlullah'ın (s.a.v.) çağrısına kayıtsız şartsız itaat etmeleri “Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel

⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 4: 547-554.

davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır." (Âl-i İmrân, 3/172) âyetiyle takdir edilmiştir. Bu âyette bahsi geçen takibin ne zaman olduğuna dair farklı yorumlar söz konusudur. Konuyla ilgili olarak Mücâhid ve İkrime'nin rivayetlerine göre Uhud Savaşı sonrası Müslümanlar ile Mekke müşrikleri bir yıl sonra Bedir'de buluşmak üzere sözleşmişler, verilen bu söz üzerine bir yıl sonra Müslümanlar Bedir'e gitmek üzere yola çıkmışlar, Kureyş'in büyük bir orduyla gelmekte olduğu haberini almaları üzerine "Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir." diye mukabelede bulunmuşlardır. İşte 'İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun.' dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' dediler." (Âl-i İmrân, 3/173) âyeti Bedr-i suğrâ'da Müslümanların bu örnek tavrını haber vermektedir. Diğer bir rivayete göre ise bu âyet, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı zaman söylediği sözlerden bahsetmektedir. Taberî, âyette Resûlullah'ın çağrısına icabet edenlerin yaralı olduklarının belirtilmesini ve Bedr-i suğrâ'da herhangi bir çatışmanın olmadığını göz önünde bulundurarak âyetin Uhud Savaşı sonrası müşrikleri takip eden Müslümanlar hakkında nâzil olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ İbn Hişâm'ın konuyla ilgili rivayetine göre de bu âyet Müslümanların Uhud Savaşı sonrası Mekke müşriklerini Hamrâülesed'e kadar takip etmeleri ve savaşmadan geri dönmeleri üzerine nâzil olmuştur. Buhârî de bu âyetin Uhud savaşı sonrası Resûlullah'ın Mekke müşriklerinin geri dönmeleri ihtimaline karşı yetmiş arkadaşıyla düşmanı takip etmeleri hakkında nâzil olduğunu nakletmektedir. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî'nin rivayetine göre ise Uhud Savaşı'nda bir sonraki yıl Bedir'de tekrar buluşmak üzere sözleşen Ebû Süfyân, Nuaym b. Mes'ûd'u Medine'ye Müslümanları savaştan vazgeçirmek için "Kureyş, büyük bir ordu toplamış, size doğru geliyor, ona karşı çıkmayın." mesajını iletmek üzere göndermiş, Resûlullah da (s.a.v.) "Kimse benimle yola çıkmasa bile tek başıma yola çıkarım." diyerek kararlılığını belirtmiş, bunun üzerine Müslümanlar Bedir'e doğru yola çıkmışlardır. Müslümanlar yola çıktıkları zaman Bedir'de ticaret panayırı kurulmuştu. Müslümanlar herhangi bir savaş olmadan kârlı bir ticaret yaparak Medine'ye dönmüşlerdir. Onun konuyla ilgili rivayetine göre ise bu âyet Bedr-i suğrâ hakkında nâzil olmuştur.⁵⁵

Mekke müşriklerinin Müslümanların Kâbe'ye girmelerine ve onu korumalarına engel olmaları üzerine nâzil olduğu belirtilen "Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir." (el-Bakara 2/114) âyetinde bahsi geçenlerin kimler olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmiştir. İbn Zeyd, âyette bahsi geçenlerin Mekke müşrikleri olduklarını ifade etmektedir. Çünkü Mekke

⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 6: 250-252.

⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 121; Vâkîdî, *Megâzî*, 1: 327; Buhârî, "Megâzî", 25.

müşrikleri Hudeybiye seferinde Müslümanların Mescid-i Harâm'a girmelerine engel olmuşlardır. Abdullah b. Abbâs ve Mücâhid'e göre bu âyette bahsi geçenler Hıristiyanlardır. Hıristiyanlar, Mescid-i Aksâ'da inananların Allah'ın adını anmalarına ve namaz kılmalarına engel olmuşlar ve oraya eziyet verici şeyler atmışlardır. Katâde ve Süddî'ye göre ise mescitlerde Allah'ın isminin anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmesine çalışan kişiler Babil'de yaşayan ve Mecûsî olan Buhtunnasr ve ona yardımcı olan Hıristiyanlardır. Yahudilerin Hz. Zekeriyya'yı öldürmelerine kızan Hıristiyanlar, Buhtunnasr'a Kudüs'ün tahrip edilmesi hususunda yardım etmişlerdir. Taberî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Mescitlerde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmeleri için çalışan kişiler Hıristiyanlardır. Kudüs'ün Buhtunnasr tarafından tahrip edilmesine Hıristiyanlar yardım etmişler ve Buhtunnasr'dan sonra da Yahudilerin orada ibadet etmelerine engel olmuşlardır. Bu âyetin Kureyş müşriklerine işaret ettiğini söylemek doğru değildir. Her ne kadar Kureyşliler, bazen Resulullah ve arkadaşlarının Mescid-i Harâm'da ibadet etmelerine engel olmuşlarsa da hiçbir zaman onun tahribine çalışmamışlar, bilakis orayı tamir etmişler ve bununla da övünmüşlerdir. Diğer yandan bu âyetten önceki âyet, Yahudi ve Hıristiyanların yaptıklarını kınamaktadır. O halde bu âyetin de Hıristiyanlara işaret ettiğini söylemek âyetler arasında irtibatı sağlama bakımından daha doğrudur. Her ne kadar âyet, özel bir şekilde Kudüs'ün yıkılmasına yardım eden ve orada müminlerin ibadetlerine engel olan Hıristiyanlardan bahsediyorsa da âyetin genel ifadesi Allah'ın mescitlerinde farz olsun nafîle olsun ibadet eden müminlere engel olanları ve oraları tahrip edenleri kapsamaktadır. Dolayısıyla bu sıfatları taşıyan herkes en büyük zalimlerdenidir.⁵⁶

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm İslâmî ilimler için en sahih bilgi kaynağıdır. Vahyin çoğu kez somut, yaşanan olaylar üzerinden nâzil olması Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemin tarihsel bir bilgi kaynağı olmasını gerekli kılmaktadır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm nüzül keyfiyetinden ötürü siyerle ilgili bilgileri bir bütün halinde değil, amacını gerçekleştirmek için özgün bir üslupla sunmuştur. Bundan dolayı siyerle ilgili âyetlerin tespitinin yapılarak sistematik bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu yapılırken de Kur'ân'ın kendine

⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 2: 442-445. Kaynaklar Babil kralı Buhtunnasr'ın milattan önce 605-562 yılları arasında hüküm sürdüğünü, Yahudi Devleti'ni ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mâbedi'ni yakıp yıktığını belirtmektedirler. Taberî'nin Hıristiyanların Süleyman Mâbedi'ni yıkılması için Buhtunnasr'a yardım ettiklerine dair verdiği bilgiler tarihî gerçeklerle örtüşmemektedir. Ömer Faruk Harman, "Buhtunnasr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 380-381.

özgü bir kavramsal yapısı, âyetlerin nâzil olduğu ortam ve şartlar tespit edilerek zaman ve mekân bağlamı dikkate alınmalıdır. Kur'ân ilimlerinden sebab-i nüzûl bir ölçüde bunu yapmaya çalışmıştır. Kur'ân'da siyerle ilgili rivayetlerin tarihi bağlamını ortaya koymak için tefsirden ve siyerden yararlanmamız gerekmektedir. Tefsir ilminde hem sebab-i nüzûl bağlamında, hem de âyetleri açıklamak için siyer rivayetlerinden yararlanılması Kur'ân'ın siyerle sıkı ilişkisini göstermektedir. Fakat tefsir ve siyer kaynaklarıyla birlikte hadis, fıkıh gibi diğer İslâmî ilimlerden de yararlanmak gerekmektedir.

İlk dönem siyer kaynakları İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkîdî, İbn Sa'd'ın eserlerinde âyetlerin sebab-i nüzûllere sıkça yer vermeleri de siyer-tefsir ilişkisinin açık bir göstergesidir. İslâm dünyasında siyerle ilgili yazılan eserlerin büyük çoğunluğunun muhtevasını bu klasik eserler oluşturmuş, fakat bu kitaplarda yer alan siyerle ilgili âyetler konuların anlatımının ve anlaşılmasının esasını teşkil etmemiştir. Daha çok bağdaştırma amaçlı olarak konuların desteklenmesi ve tekidini ifade etmek üzere yer almıştır. Siyer yazımında âyetler arasındaki farklı detayları dikkate alan ve âyetlerin manaya delâletini güçlendirmeye ve ifade edilmek istenen manayı sağlamlaştırmaya yardımcı olan tefsirden yararlanarak âyetleri konuların takdiminde merkeze aldığımız takdirde muhtevasını insan hayatıyla iç içe sunan Kur'ân'ı ve Resûlullah'ı daha doğru anlama adına mütevazı bir adım atmış oluruz.

Siyer-tefsir ilişkisini anlamlı bir şekilde tespit ettiğimiz takdirde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sîretini Kur'ân merkezli inşa edebilir, böylece O'nun hayatında tali olandan ziyade esas olanı ve onu anlamının temel prensiplerini tespit etmemiz mümkün olabilir. Yine normatif yönü bulunan siyeri sadece bir tarih yazıcılığına indirgemekten, Hz. Peygamber'in sıradanlaştırılması ve yüceltilmesi gibi uç yaklaşımların tehlikelerini bertaraf edebiliriz.

Siyer-tefsir ilişkisini ortaya koyma, siyerde tefsir kaynaklarından yararlanma adına ilk dönem tefsir kaynaklarının zirvesi diyebileceğimiz İbn Cerîr et-Taberî'nin "*Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*" adını verdiği eseri en önemli kaynaklardan birisidir, diyebiliriz. Taberî, bu eserinde âyetlerin anlamını vuzuha kavuşturmak için siyer rivayetlerinden sıkça yararlanmış, hem de Kur'ân anlayışı doğrultusunda bu rivayetleri belli ilkeler doğrultusunda yorumlamıştır. Taberî, bu kaynak eserinde âyetlerin nüzûl sebepleri ve zamanı konusunda tefsirdeki ihtilaflar ve tartışmalara yer vermiş ve bunu aşmak içinde âyetlerin delâlet ettiği manayı ortaya koyma adına Kur'ân'ın bütünlüğü, âyetin bağlamı, sahih hadis, icmâ, tarihî ve sosyal gerçeklik, tabiî gerçeklik, Arap dili, zâhir ve umum anlam, nesh gibi bir takım ilkelere başvurmuştur.

Taberî tefsiri merkezli yaptığımız bu çalışmada görüldüğü üzere âyetlerin delâlet ettiği manayı tespit adına aynı âyet hakkında hem müfessirler arasında, hem de diğer ilimlerle ilgili telif edilen eserlerde birçok ihtilafın varlığı söz konusudur. Bu ihtilaflar hem sadece Kur'ân-ı Kerim esas alınarak bir siyer yazımını mümkün kılmamakta, hem de Kur'ân merkezli siyer yazımının zorluklarını ortaya koymaktadır. Bu durum siyer yazımında farklı kaynaklardan senkronize bir şekilde belli bir usul çerçevesinde yararlanılması gerektiğinin açık bir göstergesidir. Taberî'nin bu eseri ve eserindeki metodolojisinden yararlanılmasının bu tür çalışmalara önemli katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 1992.
- Apak, Adem. *İslâm Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Apak, Adem. "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi". *İSTEM* 16/8 (Aralık 2010): 9-18.
- Atik, Aydın. *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- Birişik, Abdülhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 281-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî. *Sahîh-i Buhârî*. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1979.
- Demircan, Adnan. "Kur'ân'ın Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine" *İSTEM* 2/4 (Aralık 2004): 55-58.
- Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. Trc. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yarın Yayınları, 2015.
- Fayda, Mustafa. "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları." *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler*. (16-18 Eylül 1985 İzmir): 357-368. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Fayda, Mustafa. "Taberî, Muhammed b. Cerîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 314-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Gazzâlî, Muhammed. *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*. Trc. Emrullah İşler. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, 1995.
- Harman, Ömer Faruk. "Buhtunnasr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 380-381. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Halil, İmadüddin. *İslam'ın Tarih Yorumu*. Trc. Ahmet Ağırakça. İstanbul: Risale Yayınları, 1988.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, 1955.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.
- Koç, Mehmet Akif. "Taberî Tefsirini Anlam Üzerine-1". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1 (2010): 79-92.
- Kurt, Hasan. "Taberî'nin Tarih Anlayışı". *İslami İlimler Dergisi* 3/2 (Güz 2008): 89-103.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1989.
- Özsoy, Ömer. *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*. Ankara: Kitâbiyât, 2004.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân, Tefsir ve Usûl Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu, 2015.
- Paret, Rudi. *Kur'an Üzerine Makaleler*. Trc. Ömer Özsoy. Ankara: Bilgi Vakfı, 1995.
- Polat, Selahattin. "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları". *Siret Sempozyumu, 1-, Türkiye'de Siret Yazıcılığı*. Ed. Tahsin Koçyiğit. 257-270. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Vakfı, 2012.
- Sıddıkî, Abdülhamid. *Tarihin Yorumu*. Trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Dübtaş Yayınları, 1978.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. "*Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*". Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hecer, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. Thk. Marsden Jones. Beyrut: y.y., 1984.
- Yazır, Elmalı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Yenda Yayınları, 2001.
- Yiğit, İsmail. "Kur'an ve Siretü'n-Nebi". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*. Ed. Bedrettin Çetiner. 91-100. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.